

LEREN LUISTEREN MET JE OGEN ERVARINGEN VAN OUDERS MET HET COCP-PROGRAMMA

Marla Boendermaker, Margreeth Keyzer en Vera Jonker

Niet of nauwelijks sprekende kinderen leren niet vanzelf ondersteund communiceren. En datgene wat ze leren tijdens logopedie of andere specifieke leersituaties kunnen ze niet zomaar vertalen naar de communicatie in alledaagse situaties. Een probleem waar menigeen mee geconfronteerd wordt. Tegen deze achtergrond is in 1990 aan de vakgroep Algemene Taalwetenschap van de Universiteit van Amsterdam onder leiding van Margriet Heim het COCP-project van start gegaan. COCP staat voor: Communicatieve Ontwikkeling van niet-sprekende kinderen en hun Communicatie Partners. In samenwerking met Revalidatiecentrum Heliomare is door Margriet Heim en Vera Jonker een interventieprogramma ontwikkeld dat zich richt op het optimaliseren van de communicatie tussen niet of nauwelijks sprekende kinderen en hun communicatiepartners.

In 1991 is het COCP-programma experimenteel uitgevoerd bij drie niet-sprekende kinderen uit een peutergroep van Heliomare. Een van de drie kinderen was Yasmin. In 1992 is de uitvoering van het programma overgedragen aan een interdisciplinair team (logopedie, ergotherapie, orthopedagogie) in Heliomare. Vanaf dat moment werd het programma ook bij andere niet-sprekende kinderen gestart, onder andere bij Mees.

In dit artikel wordt allereerst het COCP-programma beschreven, waarbij het accent ligt op de bijdrage die alle communicatiepartners leveren. Daarna zullen Marla Boendermaker, moeder van Yasmin, en Margreeth Keyzer, moeder van Mees, uitgebreid ingaan op hun ervaringen met het COCP-programma en de communicatie van en met hun kinderen.

Het COCP-programma

Uitgangspunt en doelstelling

Het uitgangspunt van het COCP-programma is dat communicatieve vaardigheden bij kinderen zich ontwikkelen in de omgang met de volwassenen die zij tegenkomen in de situaties van alledag. Het communicatieaanbod van de volwassenen en hun reacties op de communicatiepogingen van het kind vormen de basis voor deze ontwikkeling. Alle volwassenen die met het kind omgaan spelen dan ook een rol in de communicatieve ontwikkeling van het kind. Hoe vaker men omgaat met het kind, hoe groter de rol die men speelt.

Het algemene doel van het COCP-programma is het optimaliseren van de communicatie tussen niet of nauwelijks sprekende kinderen en hun communicatiepartners zodat de communicatieve vaardigheden zich zo goed mogelijk kunnen ontwikkelen. Kinderen moeten leren om op een duidelijke, doeltreffende en prettige wijze te communiceren in de situaties van alledag en met alle verschillende personen die zij daarbij tegenkomen. Daarvoor moet aan twee voorwaarden worden voldaan: de kinderen moeten *toegang* hebben tot communicatievormen die passen bij hun individuele mogelijkheden, en communicatiepartners moeten hen voldoende *gelegenheden* bieden om te communiceren.

Het COCP-programma richt zich dan ook op zowel de kinderen zelf als op de volwassen communicatiepartners. Het doel van interventie met het kind is het ontwikkelen van een passend individueel communicatiesysteem om het kind toegang tot communicatie te geven. Het doel van interventie met de communicatiepartners is hun interactiestijl en taalaanbod aan te passen aan de mogelijkheden van het

kind om het kind zo voldoende gelegenheden te bieden om te communiceren.

Deelnemers aan het programma

Rond elk kind wordt een team gevormd dat bestaat uit alle belangrijke communicatiepartners van het kind. De ouders bepalen wie er uitgenodigd worden voor deelname. Mogelijke deelnemers uit de thuisomgeving zijn naast de ouders, grootouders, andere familieleden, vrienden, burens, oppassen en taxichauffeurs. Vanuit de instelling nemen groepsleiders, leerkrachten, klasse-assistenten en therapeuten van het kind deel. Al deze deelnemers leveren een actieve bijdrage aan alle fasen van het programma! De behandelend logopedist, ergotherapeut en orthopedagoog zijn verantwoordelijk voor de coördinatie en uitvoering van de verschillende deelactiviteiten van het programma.

groepsbijeenkomst

Opzet van het COCP-programma

Het COCP-programma kent vier fasen:

1 Assessment

In deze fase wordt achtergrondinformatie verzameld, vindt er onderzoek plaats naar de sensomotorische en cognitieve mogelijkheden van het kind en worden de communicatieve vaardigheden van het kind en de interactiestijl van de partners geobserveerd.

De ouders leveren hun aandeel op verschillende manieren. Zij worden geïnterviewd en er vindt een huisbezoek plaats. Alle communicatiepartners leveren een bijdrage aan deze fase door een uitgebreide vragenlijst in te vullen waarin zij zowel achtergrondinformatie over het kind verschaffen als hun beeld van de communicatieve vaardigheden van het kind weergeven.

2 Bepalen van doel en inhoud van de interventie

Tijdens groepsbijeenkomsten waarbij alle deelnemers aanwezig zijn worden de resultaten van het assessment besproken. Deze worden geïllustreerd aan de hand van videofragmenten. Op basis hiervan bepalen alle deelnemers samen wat het doel van de interventie voor de komende periode gaat worden. Dit doel wordt uitgewerkt in een concreet interventieplan voor elke deelnemer. Daarnaast worden er gezamenlijk afspraken gemaakt over het communicatiesysteem.

De groepsbijeenkomsten worden tevens benut voor het geven van groepsgewijze instructie aan de deelnemers over de tien partnerstrategieën voor het stimuleren van communicatieve interactie (zie kader op pagina 4). Ter illustratie worden videofragmenten getoond.

3 Uitvoering van de interventie

Alle communicatiepartners proberen in hun eigen situatie het kind te stimuleren om te communiceren en meer specifiek het kind te stimuleren het gestelde doel te bereiken. Het interventieplan vormt hierbij een belangrijk hulpmiddel. Verdere begeleiding wordt geboden in de vorm van individuele begeleidingsgesprekken. De interactie van de partner met het kind wordt vastgelegd op video en nabesproken aan de hand van de tien partnerstrategieën en het interventieplan. Samen kijken partner en logopedist of orthopedagoog hoe de strategieën toegepast worden waarbij stimulerende toepassing van de strategieën benadrukt wordt om de partner handvatten te geven hoe verder te gaan.

Hulpmiddelen en aanpassingen worden gerealiseerd. Er wordt gezorgd voor opname van de nodige symbolen in het communicatiesysteem van het kind. Bij het selecteren van de begrippen worden alle communicatiepartners weer ingeschakeld. Iedereen vult een lijst in met ongeveer honderd kernbegrippen om aan te geven welke begrippen belangrijk geacht worden voor het kind. Daarnaast kan elke partner, wanneer een begrip gemist wordt in de communicatie, dit begrip noteren op een speciaal lijstje.

4 Evaluatie van de interventie

Na ongeveer een half jaar start de cyclus opnieuw. Het assessment wordt (grotendeels) herhaald. Vervolgens komt de groep weer bijeen om doel, plan en verloop van

de interventie te evalueren. Op grond van al deze informatie worden doel en plan voor de komende periode bepaald.

Yasmin

Graag laat ik u kennismaken met onze nu zeven-jarige dochter Yasmin. De naam 'Yasmin' was mijn keuze en mijn eigen derde naam. Buiten dat ik hem graag als mijn eigen roepnaam had gehad, wilde ik hiermee de wens uitdrukken dat de binding met dit meisje, waarop we lang moesten wachten, altijd onvoorwaardelijk zou zijn.

Na haar problematische geboorte was die binding met mij er ook, maar hij zou vooral in haar eerste twee levensjaren behoorlijk onder druk komen te staan. Als ik naar haar keek, was het alsof ik in een spiegel keek, maar dat was alleen maar uiterlijk. Ik snapte niets van haar. Drinken en later eten, was een ramp. Als andere moeders trots vertelden over grijpen, omdraaien, kruipen, zitten en brabbelen, liep ik het liefste weg. Later begreep ik dat ik haar dat kwalijk nam en me daarom ook niet kón binden. Alleen tijdens momenten van de diepste wanhoop, las ik iets in haar ogen waardoor die binding er ineens weer, heel sterk, was.

Het verwerkingsproces begon pas toen haar onvermogen om allerlei dingen te doen een naam kreeg: spastische tetraparese.

Onze dochter is volledig afhankelijk voor wat betreft de activiteiten van het dagelijks leven en kan niet spreken. Voor haar communicatie is zij aangewezen op het gebruik van haar ogen. Zij heeft als communicatiehulpmiddelen een doorkijkraam, een communicatiemap en verschillende losse communicatiekaarten. De symbolen op deze hulpmiddelen zijn foto's, pictogrammen en vooral Bliss-symbolen. Zij selecteert de symbolen met haar blikrichting. In de kast ligt al een tijdje een Talkman maar de bediening ervan heeft meer voeten in aarde dan we aanvankelijk dachten. Door alle hulpmiddelen gaat de communicatie gewoon door en uiteindelijk zál er een oplossing komen voor die bediening. Een tijdje geleden hadden we namelijk ook geen gebaren voor mogelijk gehouden. Ze maakt er nu een paar, zij het op haar manier, maar we hebben ze leren herkennen.

De binding die we nú hebben, had ik nooit voor mogelijk gehouden en is voor een groot deel voortgekomen uit onze manier van communiceren. Ik ben er zelfs van overtuigd dat onze binding niet intenser had kunnen zijn, omdat we praktisch constant oogcontact hebben.

Het verzoek om voor *Communicatie Drieluik* een stukje over onze ervaringen met het COCP-programma te schrijven kwam voor mij op een moment dat we net een nieuwe mijlpaal in het hele proces hadden bereikt. Pas geleden is er weer een video-opname gemaakt van Yasmin en mij, die uitgebreid werd nabesproken aan de hand van de tien partnerstrategieën (door mij allang betiteld als de 'Tien Geboden').

Ik herinner me dat ik die dag naar Heliomare reed - waar de opname zou worden gemaakt - met een allesoverheersend gevoel van 'verzadiging'. Ik had absoluut geen zin meer

Partnerstrategieën voor het stimuleren van communicatieve interactie

1 *Structureer de omgeving*

Richt de omgeving zó in dat communicatie aangemoedigd wordt. Zorg er altijd voor dat het kind ook de mogelijkheden heeft om te communiceren. Alle eventuele communicatiehulpmiddelen moeten beschikbaar zijn en het kind moet ze zo makkelijk mogelijk kunnen gebruiken.

Als je bezig bent met het kind, zorg dan dat je zelf zoveel mogelijk in haar blikveld bent. Ga liefst tegenover het kind zitten.

Doe activiteiten die het kind leuk vindt en die passen bij haar leeftijd en haar ontwikkeling.

2 *Volg de draad van het kind*

Let op wat het kind bezighoudt (mensen of dingen in de omgeving, gevoelens, enzovoort) en reageer daar op. Ga zoveel mogelijk in op alle pogingen tot contact. Reageer op de behoeften die het kind laat blijken en op vragen of verzoeken.

3 *Stimuleer gedeelde aandacht*

Blijf met je aandacht volledig bij het kind vanaf het moment dat er contact is en ga niet in op storingen vanuit de omgeving zonder het kind erbij te betrekken of zonder de interactie met het kind eerst op een goede manier af te sluiten. Richt de aandacht van het kind op een voorwerp, activiteit of persoon als de situatie daarom vraagt. Doe dit op een niet-dwingende, maar rustige en bij het kind en de situatie passende manier. Zorg vooral dat er oogcontact is.

4 *Schep kansen voor communicatieve interactie*

Herken momenten waarop het kind een communicatiebeurt kan nemen en schep gelegenheden om beurten te nemen in de interactie met anderen (bijvoorbeeld goedendag zeggen, het kind laten kiezen, spelletjes waarbij je om de beurt wat doet, enzovoort). Geef het kind steeds een beurt nadat je zelf de beurt gehad hebt. Ga niet speciaal oefenen met het kind, maar geef haar zinvolle communicatiekansen op momenten dat je toch met haar bezig bent (spelen, verzorgen, therapie).

5 *Verwacht communicatie/interactie die past bij het niveau van het kind*

Laat duidelijk merken (door mimiek, houding) aan het kind dat je verwacht dat het communiceert. Verwacht communicatie over dingen die het kind weet en begrijpt en die past bij wat het kind motorisch en communicatief kan.

6 *Pas het tempo van de interactie aan (pauzeer)*

Communiceer in een tempo dat het kind genoeg tijd geeft om mee te doen. Geef het kind genoeg tijd om te reageren op je eigen communicatie en op dingen die in de omgeving gebeuren. Tel eerst tot tien voordat je

opnieuw probeert een reactie uit te lokken. Geef het kind ook genoeg tijd om zelf initiatieven te nemen. Zorg dat je er zeker van bent dat het kind 'uitgepraat' is. Pauzeer ook ná een beurt van het kind: wacht een paar tellen voordat je de beurt overneemt.

7 *Modelleer de expressieve communicatievormen uit het repertoire van het kind*

Laat het kind zien hoe ze kan communiceren. Gebruik in je eigen communicatie niet alleen spraak, maar vooral ook zoveel mogelijk vormen die het kind zelf gebruikt of zou kunnen gebruiken om mee te doen aan communicatieve interactie.

8 *Zorg voor taalinput op het niveau van het kind*

Gebruik taal (spraak, gebaren, grafische symbolen) die het kind kan begrijpen. Zorg dat duidelijk is waar je het over hebt (inhoud). Maak niet te lange zinnen en gebruik niet teveel zinnen achter elkaar in een beurt (hoeveelheid). Pas ook de vorm van je communicatie aan aan het niveau van het kind. Gebruik geen ingewikkelde zinnen en zorg dat de communicatievorm die je gebruikt door het kind begrepen wordt. Gebruik bijvoorbeeld geen woorden, gebaren of grafische symbolen, als de betekenis daarvan zonder extra aanwijzingen vanuit de situatie voor het kind niet duidelijk is. Vermijd aan de andere kant een taalaanbod dat onder het niveau van het kind zit ('babytaal').

9 *Spoor het kind (stapsgewijs) aan ('prompten')*

Spoor het kind op een goede manier aan (door houding, mimiek, spraak, aanraken, wijzen, gebaren of handelingen) om een beurt te nemen als zij een kans gemist heeft. Als het kind (na een lange pauze) niet op je aansporing reageert, help haar dan door het stap voor stap steeds iets makkelijker te maken. Bijvoorbeeld eerst alleen afwachting aankijken, dan aanraken, dan een vragend gebaar maken, dan aanwijzingen geven voor de manier waarop ze kan reageren (kijken of wijzen naar het hulpmiddel of een aantal bij de situatie passende gebaren maken) en tenslotte door samen met haar een handeling uit te voeren zoals het maken van gebaren of het aanwijzen van symbolen.

10 *Beloon de communicatiepogingen van het kind*

Reageer op alle pogingen die het kind doet om te communiceren. Dit betekent niet dat je aan alle verzoeken van het kind moet voldoen, maar wel dat je verzoeken serieus neemt en dus reageert. Ga in op de gespreksonderwerpen die het kind aandraagt en neem ook haar reacties op je eigen vragen en andere uitingen serieus.

© M. Heim & V. Jonker

om straks weer voorwaarden te moeten scheppen als 'structureren van de omgeving' en 'modelleren' om een optimale communicatie met Yasmin te verkrijgen. Ik wilde nu wel eens gewoon, spontaan met haar bezig zijn. We waren op dat moment ruim vierenhalf jaar actief bezig met het COCP-programma en in die tussentijd hadden we allebei het nodige geleerd. 'Haar draad volgen' en 'mijn tempo aanpassen aan het kind' deed ik automatisch wel, dus het zou allemaal wel lukken. Dacht ik.

Het resultaat was desastreus en een openbaring tegelijkertijd. Van het kwartier dat de opname duurde, jengelde Yasmin het overgrote deel en gebeurde er verder niets. Dacht ik. Bovendien vond ik het, diep in mijn hart, wel prettig dat het nu eens zo verliep, omdat op de video nu duidelijk te zien zou zijn hoe vervelend ze kan zijn in tegenstelling tot het zonnige gedrag dat ze op school altijd vertoont.

Bij het terugkijken van de opname bleek echter als snel dat Yasmins gedrag het gevolg was van allerlei communication breakdowns, misverstanden in de communicatie, waarvoor ik verantwoordelijk was. Het gaat te ver om hier specifieker te zijn, maar de mijlpaal waarover ik al sprak was hiermee bereikt: het bewust worden van het feit dat het prachtstuk gereedschap dat het COCP voor ons is, té kostbaar is om na een poosje in de kast gelegd te worden.

De betreffende opname had nóg een belangrijk staartje. Bij vertoning - uiteraard na mijn toestemming - tijdens de kort daarop volgende groepsbijeenkomst, kwamen met name de grootouders tot het bewustzijn dat wij als ouders het niet alleen redden. Tot dan toe waren ze trouw aanwezig, maar toch altijd met het idee dat zij zelf het prima redden in hun communicatie met Yasmin. Nu ze echter zagen dat zelfs ik, die het meest met Yasmin optrekt, zó de plank kon mislaan, beseften ze alle vier dat ook zij een grotere duit in het zakje konden doen.

Marla met Yasmin

Ik heb in het voorafgaande de twee meest belangrijke onderdelen van het COCP-programma aangestipt: de steeds terugkerende video-opnames met nabespreking aan de hand van duidelijke richtlijnen en de groepsbijeenkomsten waar alle belangrijke communicatiepartners van Yasmin aanwezig zijn.

Met name bij oogaanwijzing, waarvan Yasmin het toch moet hebben, is het medium video uitermate geschikt om analyses van het communicatieverloop te maken. Door het bekijken van de tientallen opnames die de afgelopen jaren zijn gemaakt, hebben we een aantal verbeteringen in de communicatie kunnen aanbrengen. Zo kwamen we er bijvoorbeeld achter dat Yasmin regelmatig door ons gemiste blikrichtingen herhaalt.

De groepsbijeenkomsten zorgen enerzijds voor betrokkenheid van allerlei communicatiepartners van Yasmin en anderzijds worden de in de voorafgaande periode behaalde resultaten geëvalueerd. Bovendien worden, door het gezamenlijk stellen van doelen, alle neuzen weer in dezelfde richting geduwd.

Als mensen mij nu vragen om uit te leggen hoe Yasmin communiceert, heb ik een vrij kort antwoord dat met name benadrukt dat elke blikrichting van haar een betekenis heeft, en dat ze door middel van haar communicatiemap veel kan vertellen wanneer je haar genoeg kans geeft en je haar blikrichting goed volgt. Dit antwoord resulteert uit de stapsgewijze aanpak van het COCP-programma. De ervaring heeft mij echter geleerd dat als ik deze stapjes probeer uit te leggen, de vraagsteller overdonderd wordt door de veelheid van informatie en vervolgens geen contact met Yasmin durft te leggen. Het korte antwoord dat ik tegenwoordig geef, daagt mensen juist uit het eens te proberen. Als Yasmin dan gretig reageert, is het tijd voor nadere uitleg, maar dan is de eerste onwennigheid weg. En ook dan is de duidelijke structuur zo'n gemak, omdat ik anders niet zou weten waar te beginnen.

In de eerste twee levensjaren waren we heel erg bezig met de lichamelijke problemen die we bij Yasmin tegenkwamen en communicatie had daarbij heel makkelijk in het spreekwoordelijke verdomhoekje terecht kunnen komen. Onze deelname aan het COCP-programma heeft dat gelukkig voorkomen. Communicatie is zo veelomvattend dat structuur in de aanpak van vitaal belang is. Juist door de duidelijke structuur die dit programma geeft in de communicatie-begeleiding, zijn we in staat gesteld stap voor stap erachter te komen waar de grootste problemen liggen en wat daaraan te doen is. Hierdoor was het ook mogelijk zo snel na de gewraakte video-opname erachter te komen waar het precies aan schortte: het niet voldoende in acht nemen van de 'Tien Geboden'. De twee die ik hier steeds uit licht bij uitleg aan belangstellenden, namelijk 'volg de draad van het kind' en 'pas het tempo van de interactie aan aan het kind', zijn volgens mij de belangrijkste, maar ook de andere acht hebben hun waarde meer dan eens bewezen. Zo word ik er bijvoorbeeld ook iedere keer op gewezen dat ik communicatie moet verwachten die op Yasmins niveau ligt. Zij wordt natuurlijk ook ouder en leert steeds bij. Ik weet het, maar toch gebeurt het nog regelmatig dat ik haar te laag inschat. En dan is daar weer die video-opname die dat duidelijk maakt.

Ik zou nog uren kunnen doorgaan, maar ik moet nog huiswerk maken voor Yasmin morgen op school: het maken van een topic-starter! Ook één van de dingen die uit het

programma is voortgekomen. Ik schrijf hiertoe vragen op een briefje, die de juf morgen tijdens het kringgesprek aan Yasmin kan stellen. De vragen worden alleen gesteld, als Yasmin zelf naar het briefje kijkt. Het briefje moet zich dan ook in haar gezichtsveld bevinden (structureren van de omgeving!). Aan de juf dan weer de taak 'haar draad te volgen'.

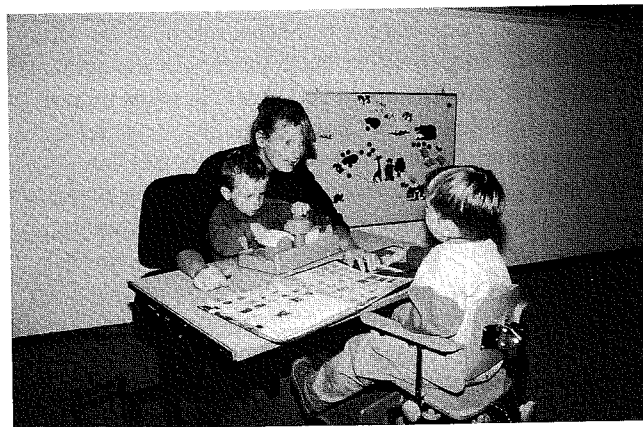
Een oplettend lezer zal nu meteen opmerken: 'maak je die topic-starter dan niet in bijzijn van Yasmin?' Wees gerust, ik heb hem vanmiddag met haar doorgenomen. Ik stelde voor op school te vertellen dat ze geholpen heeft met spiercibonen schoonmaken en aardappels schillen..... Oei nu ik dit schrijf realiseer ik me dat ik Yasmin hierin geen mogelijkheid tot het nemen van initiatief heb gegeven. Zo zie je maar weer...!

Mees

Onze zoon Mees is vijf jaar. Zijn broer Meinko is drie. Mees heeft een spastische tetraparese en een ernstige dysarthrie. Mees communiceert door middel van gebaren, mimiek en Bliss-symbolen. Hij doet daarbij ook veel pogingen om te gaan praten. Dit lukt hem aardig, hoewel het hem veel inspanning en tijd kost. Hij is voor een ander moeilijk te verstaan. We blijven daardoor aangewezen op de communicatiehulpmiddelen zoals de Bliss-kaart en de Tiny Talker. Mees zit op de mytyschool van Heliomare in Wijk aan Zee.

Mees was net twee jaar toen de logopediste het COCP-programma bij ons introduceerde. In die tijd waren wij heel sterk bezig met het verwerken van andere zaken zoals de eerste rolstoel en de confrontatie daarmee met de buitenwereld. Toen wij instemden met deelname aan het COCP-programma realiseerden we ons nog niet hoe buitengewoon belangrijk communicatie en COCP voor ons zouden worden. Dat deden we pas na de eerste video-opname die er van Mees en mij gemaakt werd.

Die eerste opname herinner ik me nog heel goed. Mees zat lekker te spelen, terwijl ik me enigszins opgelaten voelde voor het oog van de camera. Bij het nabespreken met de logopediste dacht ik werkelijk dat er niets op mijn gedrag aan te merken viel. Het was toch prima gegaan? Ik kende m'n kind toch als geen ander en wist precies wat hij wilde? Toen we de opname bespraken aan de hand van de tien partnerstrategieën bleek hoe ik er eigenlijk naast zat. Ik schrok daar best wel van. Je zag op de video dat Mees zoveel pogingen deed mij iets te vertellen, pogingen die ik niet zag omdat ik er met mijn geratel overheen walste. Ik gaf hem amper de tijd iets te zeggen. Bovendien vulde ik ook veel voor hem in. Ook mijn man werd op de video gezet en hem overkwam hetzelfde. Je leert er eigenlijk heel veel van doordat je je eigen gedrag kritischer gaat bekijken en indirect ook andermans gedrag ten aanzien van je kind.

Margreeth, Mees en Meinko

Delen van deze video's werden ook vertoond op de groepsbijeenkomsten. Hierdoor waren anderen getuige van het feit dat wij, als ouders, er ook wel eens behoorlijk naast zaten. Het effect daarvan was dat zij hun onzekerheden wat betreft de communicatie met Mees ook durfden te uiten. Het bleek bijvoorbeeld dat men zich vaak machteloos voelde, omdat men Mees niet begreep. Ook vond men het moeilijk gebruik te maken van de communicatiehulpmiddelen zoals de Bliss-kaart en het maken van gebaren. De logopediste kon tijdens zo'n bijeenkomst tevens uitleggen wat voor Mees de moeilijkheden zijn. Voor hem is het bijvoorbeeld heel moeilijk om iets over z'n gevoelens te vertellen. Of over gebeurtenissen. Toch doet Mees, ondanks zijn beperkingen, heel veel pogingen tot communicatie. Als een ander hem niet begrijpt, kan hij zeer boos en gefrustreerd reageren. Daar tegenover staat de enorme blijdschap die hij vertoont als je hem wel begrijpt. Als je hem maar voldoende tijd geeft.

Tijdens een groepsbijeenkomst wordt er een doel opgesteld om de communicatie te verbeteren. Een voorbeeld van zo'n doel was om Mees te leren een ander iets te vertellen dat zich niet in zijn onmiddellijke omgeving bevindt. Dit bleek voor hem namelijk erg moeilijk te zijn. Er werd afgesproken voor hem te gaan werken met topic-starters. Door topic-starters te gebruiken werd Mees uitgedaagd een ander iets te vertellen. Op die manier werd Mees z'n communicatiemap op een speelse wijze ook beter gebruikt. We gebruiken die topic-starters inmiddels dagelijks en zowel thuis als op school. Door ongeveer elk half jaar weer een groepsbijeenkomst te organiseren, kun je de eventuele resultaten met elkaar evalueren. In ons geval bleek er duidelijk vooruitgang te zijn geboekt. Over het algemeen vond men het omgaan met de communicatiemiddelen gemakkelijker geworden, doordat men het belang ervan is gaan inzien. Men gaf Mees ook meer tijd om zelf iets te vertellen. Dankzij de drukbezochte bijeenkomsten hebben wij ook een grotere betrokkenheid gevoeld met familie, vrienden en burens. De betrokkenen hebben op hun beurt de bijeenkomsten ook zeer goed ervaren. Men was niet afhankelijk van ons alleen wat betreft informatie over Mees, maar hoorde het ook direct van de logopediste. Zelf heb ik gemerkt dat we helaas keer op keer bewust moeten stilstaan bij hoe we nu eigenlijk communiceren met iemand die niet kan praten.

Je vervalt zo gauw weer in oude, verkeerde gewoontes. Dat Mees er belang bij heeft dat wij leren beter te communiceren is een feit dat zeker is. Hij krijgt daardoor meer kansen om op *zijn* manier te communiceren. Dit is waar het eigenlijk allemaal om draait.

Wij, ouders van Mees, voelen ons zeer bevoorrecht dat we hebben mogen deelnemen aan het COCP-programma. We hebben er veel van geleerd. We voelen de intensieve begeleiding die we kregen als een geweldige steun in de rug, temeer daar we dagelijks ervaren dat een communicatiestoornis eigenlijk de grootste handicap is.

Informatie

Marla Boendermaker (moeder van Yasmin), Fred.
Ruyschstraat 27, 2025 SZ Haarlem, telefoon 023 - 400932;
Margreth Keyzer (moeder van Mees), Wolfsenstraat 2,
2064 XL Spaarndam, telefoon 023 - 383270;
Vera Jonker (orthopedagoog/OC-specialist),
Revalidatiecentrum Heliomare, Relweg 51, 1949 EC Wijk
aan Zee, telefoon 02510 - 88335, fax. 02510 - 88454.